

Orhan Pamuk'un *Kafamda Bir Tuhaflık* adlı eserinde göç ve mekan unsurları

Veysel Lidar¹

Özet

Bu çalışmada yazar Orhan Pamuk'un *Kafamda Bir Tuhaflık* adlı eserinde işlenen göç, göç olgusuna dair kavramlarla ele alınarak, esere yansıtılan göçmenlik psikolojisi üzerinde durulacaktır. Göç aynı zamanda bir uzam değişimi anlamına da geldiği için, değişen uzamların bireylerin üzerindeki etkisi de yine irdelenmeye çalışılacaktır. Pamuk bu eserde kırdan kente göç eden Mevlut Karataş ve onun çevresindeki insanların hayatlarını, İstanbul'la imtihanlarını işlemiş ve bununla birlikte Türkiye'nin yaşadığı siyasi ve sosyal anlamdaki pek çok değişimi İstanbul üzerinden eserinde göstermiştir. Göçün ekonomik ve sosyal imkanlar açısından daha iyi bir yaşam sağlaması gibi beklentilerle beraberinde getirdiği sıkıntıları, uyumsuzlukları ve hayal kırıklıklarını da işlediği iddia edilebilir. Çalışmada kişilerin İstanbul'a atfettikleriyle elde ettiklerinin çatışmasına da yer verilerek, kentle ve kent kültürüyle olan çatışmaları irdelenmeye çalışılacaktır. Çalışmada metne dayalı inceleme yönteminden yararlanılacaktır.

Anahtar kelimeler: Orhan Pamuk; göç; İstanbul; mekan.

Giriş

Bu çalışmada çağdaş Türk edebiyatının önemli yazarlarından Orhan Pamuk'un *Kafamda Bir Tuhaflık* adlı eserine yansıyan göç olgusu ve bu olgunun mekânsal anlamda esere ve kişilere yansımaları üzerinde durulacaktır. Göçle birlikte değişen sosyal çevre ve yerleşim koşulları eserin önemli bir motifi olarak görüldüğü için çalışmada ele alınacaktır. Çalışmada metne bağlı inceleme yöntemi kullanılacaktır. Bu yöntemde edebi eser bir bütün olarak görülür ve metnin özü ve biçimi ele alınarak, belirlenen bir motif üzerinden esere yaklaşılr (Aytaç, 2013: 111).

Günümüzün sanayileşen dünyasında göç kavramı her zamankinden daha çok karşımıza çıkmaktadır. Özellikle geride bıraktığımız 20. Yüzyıl bir 'göç çağı' (Castles ve Miller, 2008) olarak nitelenmektedir. Göç kavramı TDK'nin internet sayfasında yer alan Büyük Türkçe Sözlük'te şu şekilde açıklanmıştır: *Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret (tdk.gov.tr)*. Pek çok farklı uzman ya da araştırmacının göç kavramına getirdikleri açıklamalar genel hatlarıyla bir bütünlük taşımaktadır. Göç olgusu iç ve dış göçler olarak ikiye ayrılmakla birlikte genel anlamda bu olgunun nedeni serbest irade ve

¹ Arş. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü. E-posta: veysellidar@hotmail.com

güdümlü olarak belirtilir. Serbest irade kişinin kendi kararlarıyla hareket etmesiyken güdümlü irade bir otorite tarafından yaşanan yerin terkedilmeye zorlanmasıdır (Güçhan, 1991:32). Özellikle ülkemiz için göç unsurunun 1980 sonrasında teröre bağılı olarak geliştirilen bir devlet politikası olduğu da görülür. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde pek çok köyün terör tehdidi ya da yardım ve yataklık gibi nedenlerle boşaltılması söz konusudur (Korkmaz, 2014:7).

Göç olgusunun nedenleri üzerinde duran Korkmaz pek çok araştırmacının görüşlerini birleştirerek, göçün sosyolojik etmenlerini şöyle aktarmıştır:

Göç, dünyanın bütün toplumlarında daima rastlanılan bir olgudur ve belirli oranlarla her zaman yaşanmaktadır. Ancak bazı ölkelerde çok hızlı ve yoğun bir kentleşme ve göç yaşanırken, bazı ölkelerde bu durum nispeten daha yavaştır ve birçok alanda değişime neden olan bu durum, nüfus hareketliliği olarak tanımlanır. Literatürde göç olgusuna ilişkin yaklaşımlardan biri: 'itici ve çekici güçler yaklaşımı'dır. Modernleşmeyi ve gelişmeyi esas alan bu yaklaşım, göç akımının farklı toplumlar ya da toplumsal sistemlerdeki ekonomik gelişim eksikliği analizinde 'itme' ve 'çekte' faktörlerini vurgulamaktadır. Ekonomik yayılmanın, elverişsiz demografik durumların ve yerli işçilerin yu-karı doğru devingenliğinin göç hareketlerinin 'çekis' : işsizliğin, fakirliğin, ekonomik yönden gelişmemişliğin ve geciken sanayileşmenin ise gönderen ölkelerin başlıca 'itme' nedenlerini olaştırduğu kabul edilen bir görüştür (Korkmaz, 2014, s. 5).

106

Dış göç bağlamında dile getirilen bu faktörler iç göçler için de geçerlilik taşımaktadır. Köydeki yoksulluk ve işsizlik itici, kentin iş olanakları ve fırsatları çekiş faktörleridir.

Göç olgusunu tanımlayabilmek için kavramı netleştirmek gerekir. Kent ve köy yapılanmaları üzerine pek çok sosyolog görüş bildirirken, özellikle Ferdinand Toennies'in düşünceleri bu bağlamda önemlidir. Toennies'e göre toplumsal gruplaşmaları 'Gemeinschaft' (cemaat) ve 'Gesellschaft' (cemiyet) olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Gemeinschaft ya da cemaat arkadaşlık, akrabalık ve komşuluk gibi yakınlık derecelerinin temsil ettiği değerlerle oluşan küçük bir gruplaşmadır. Cemaat şahıslararası ilişkilerin mahalli ve müşterek alaka ve menfaatlere dayandığı; sosyal ilişkilerin şahsi ve ailevi olduğu, grup bütünlüğü ve bilincinin baskın olduğu dayanışma ve yardımlaşma içeren kümelenmedir. Bunun karşıtı olarak Gesellschaft ya da cemiyet; büyük olan, mekan üzerinde geniş bir yer işgal eden, grubu teşkil eden üyelerin köken birliğinin olmadığı ve sosyal ilişkilerin toplumsal ve sözleşme esasına dayandığı gruplaşmadır. Cemaat ve cemiyet ayrımından son tahlilde cemaat'in köye, cemiyetin kente yakın unsurlar olduğu sonucuna ulaşılabilir (bkz. Yörükán, 2006, ss. 13-14).

Ele alınan *Kafamda Bir Tubafllık* adlı eserdeki göç, köy hayatından ekonomik olarak tatmin olamama ve işsizlik gibi itici unsurlara ve İstanbul'un bugün hala geçerliliğini koruyan, geniş iş olanaklarına sahip bir metropol olması ise çekici faktörlere bağılı olarak gerçekteleşmiştir, denilebilir. Eserde üzerinde durulacak

olan göç olgusu 1970'lerden sonra Türkiye'de görülen kırdan kente yapılan göç şeklindedir.

Göç olgusunun çeşitli nedenleri vardır. Petersen'e göre göç etme nedeni bağlamında dört değişik tipte göçten bahsedilebilir. Bunlar ilkel, zorlayıcı, zoraki ve serbest/özgür göçtür. İlkel göç ekolojik ve coğrafi nedenlerle yapılırken, zorlayıcı göç devlet baskısıyla gerçekleşir. Zoraki göç ise yine otoriter bir unsurun baskısına karşın bireylerin tercih hakkının bulunduğu göç türüdür. (Petersen, 1970:291; Akt. Kaygalak, 2009:12). Çalışmada irdelenecek olan *Kafamda Bir Tubafılık* romanı ise ekonomik şartlara bağlı olarak, diğer bir ifadeyle özgür iradeyle gerçekleştirilen bir iç göç hikayesini barındırmaktadır. Romanın ana kahramanı olan Mevlut'un ve onun çevresindeki bireylerin 1969'dan 2012 yılına kadarki zaman diliminde göç ettikleri İstanbul'da yaşam ve varolma mücadelesi anlatılmaktadır. Eser, Pamuk'un Thomas Mann etkisiyle kaleme aldığı *Cevdet Bey ve Oğulları* romanına çeşitli açılardan benzemektedir. Fakat iki eser arasındaki en büyük farklılık şüphesiz seçilen karakterlerin kimliği ve sosyal çevrelerinde görülmektedir. *Cevdet Bey ve Oğulları*'nda İstanbul doğumlu ve Nişantaşı'nda yaşayan bireylerin kuşaklar boyu anlatılan öyküsünü okurken, bu romanda hiçbir roman kişinin İstanbul'lu olmaması ve yaşanan çevrelerin de Duttepe, Kültepe ve Tarlabası gibi göçmen nüfusun barındığı yerleşim bölgelerinden seçildiğini görürüz.

Eserde ana kahraman Mevlut Karataş ve onunla birlikte pek çok insanın Konya'nın Beyşehir ilçesine bağlı köylerden göç ettiği görülür. Mevlut'un ve eserdeki pek çok roman kişinin göçünü zincirleme göç olarak tanımlamak mümkündür (bkz. Kaygalak, 2009, ss. 12-13). Zincirleme göçte aile bireylerinden birinin gerçekleştirdiği göç hareketine bağlı olarak diğer aile üyelerinin daha sonra göç etmesi anlamına gelir ki Mevlut'un babası Mustafa'dan sonra İstanbul'a göç etmesi bunun esere yansımış şeklidir. Bu göçün nedenleri eserde yine önemli bir işlevi olan Abdurrahman Efendi'nin ağzından şöyle anlatılmıştır:

1950'lerde Gümüşdere, Cennetpınar ve civardaki diğer üç köyde yaşayan bizlerin ekseriyeti, çok fakirdik. Kışları bakkala borçlanır, baharı zor getirirdik. Baharda bazı erkekler inşaatlarda çalışmaya İstanbul'a giderdik. Kimimizin parası olmadığı için Kör Bakkal İstanbul'a otobüs biletimizi de alır, borç defterinin en tepesine yazardı. 1954'te, bizim Gümüşdere köyünden İstanbul'a giden uzun boylu, geniş omuzlu dev Yusuf İstanbul'da inşaat işçiliği yapmış önce. Sonra tesadüfen yoğurtçu olmuş ve sokak sokak yoğurt satıp çok para kazanmış. Önce kardeşlerini, amcaoğullarını, İstanbul'a yanına, bekar evlerine yatıp çalışmaya çağırdı. (...) çoğumuz İstanbul'a gidip yoğurt sattık (Pamuk, 2014, s. 46).

Eserde göç olgusu beraberinde getirdiği pek çok sorunla birlikte işlenmiştir. Türkiye'de yaşanan iç göçlerde ortaya çıkan sorunlardan biri de işsizliktir. İç göç ve çarpık kentleşmenin beraberinde getirdiği sorunlardan belki de en büyüğü sanayileşme ve kentleşmenin paralellik göstermemesi ve sanayinin ihtiyaç duy-

duğundan daha fazla sayıda insanın iş bulma umuduyla büyük şehirlere göç etmesidir. Yani ihtiyaç duyulan iş gücünün ötesinde bir göçle birlikte köydeki işsizlik kentte de devam etmektedir ya da pek çok göçmen hizmet sektöründe çalışmaktadır (bkz. Keleş, 1990, s. 1). Kentsel altyapının yoğun göç hareketi karşısındaki yetersizliği iş piyasalarında göçmenlerin kendi mekanizmalarını geliştirmelerine neden olmuştur. Kentin formel ekonomisi içinde kendilerine yer bulamayan göçmenler, enformel ya da marjinal olarak tanımlanan yüzer gezer işlerde geçimlerini sağlamaya çalışırlar (bkz. Kaygalak, 2009, s. 84). Bu açıdan bakıldığında da eserde yer verilen kişilerin hemen hepsinin sokak satıcılığıyla geçimini kazandığını görmek mümkündür. Roman kişilerinden hiçbiri İstanbul'a bir fabrikada çalışmak için gelmemiştir. Yoğurt ve boza satıcılığı gibi işleri yapmak amacıyla iç göç eylemini gerçekleştirirler.

Eserde göçle birlikte şehrin değişen silüeti de dile getirilmektedir. Artık şehirde herkesin kendince belirlediği boş arsalar ve tepelere gecekondular dikerek oluşturdukları bir köy hayatı vardır. Çünkü pek çok altyapı hizmetinden yoksun bu tepelerde su bir çeşmeden taşınırken, elektrikle tepenin üstünden geçen elektrik tellerine yapılan ustalıklı kaynaklarla elde edilir. İç göçlerde göçmenlerin değer yargılarında içinde yaşanılan yani göç edilen toplumdan ziyade göçten önce yaşanılan köy normlarının etkin olduğu söylenebilir. Göçle birlikte büyük şehirlere gelen bireyler çalıştıkları işlerde ve içine dahil oldukları topluluklarla kent psikolojisini öğrenmekte ve uygulamaktayken özel yaşamında baskın unsur köy psikolojisidir (bkz. Güçhan, 1991, ss. 38-39). Bir anlamda Toennies'in toplumsal gruplaşma anlayışına göre cemiyette cemaat hayatı devam etmektedir. Pamuk'un eserinde Mevlut ve diğer erkek bireyler için Duttepe ve Kültepe kırsal toplumun bir devamı niteliğindedir ve şartların getirdiği bir zorunluluk da olsa oralarda yaşamaktan memnundurlar. Fakat Mevlut'un ikinci eşi Samiha ve büyük ölçüde diğer kadın karakterler İstanbul'un merkezi semtlerinde yaşama isteğine sahiptirler. Cinsiyetlere göre ortaya çıkan bu farklılığı Mevlut'un akrabalarından Korkut şöyle dile getirmiştir:

(...) Vediba'nın istediği gibi en yeni, en pahalı banyoyu koydum, mavi renkli fayanslar taktırdım ama Vediba'nın 'Şebre taşınalım,' lakırdısından kurtulamadım. Ne kadar 'Artık burası da şebir, burası da İstanbul,' desem de Vediba laf dinlemedi. Şişli'deki lisede bazı zengin piçleri Bozkurt ve Turan ile gecekonduda oturuyor diye dalga geçmişler (Pamuk, 2014, s. 327).

Bu alıntıyı bir anlamda göçmenlik bilincinin ya da göç dürtüsünün devamı olarak da okumak mümkündür. Kısıtlı ekonomik imkanlardan ötürü bırakılan köy yaşamından sonra kısıtlı sosyal şartlardan dolayı Kültepe'den de göç edilmek istenmektedir. Bir diğer açıdan bakıldığında kadınların cemiyet yaşamına öykünmeleri söz konusudur.

Cemaatten cemiyete geçişte bocalamalar yaşayan göçmenler, çeşitli toplumsal dinamiklerle güç kazanma ya da kent kültürünü tanıma yolunu seçerler. Kırsal kültürden kent kültürüne geçen bireylerde kent kültürüne uyum sağlamak

için kullanılan çeşitli unsurlar vardır. Bir anlamda göçmen bireyi içine geldiği kent toplumunun yapısına yaklaştıran ya da içinde bulunduğu köy-kent ikileminde onu koruyan bir unsur olarak “tampon mekanizma”lar kavramı ortaya atılmıştır. Toplumun bütününe eş zamanlı ve yoğunluklu bir gelişim yaşamadığı parçalı birliklerde, toplumsal kesim ile geleneksel kesim arasında bir zıtlık söz konusudur. Toplumun temelini oluşturan bu katmanlar arasındaki uyumsuzluk, dengesizlik gibi sorunların çözümü noktasında denge koruma mekanizmaları baş gösterir. Tampon mekanizma olarak adlandırılan bu unsurlar eserde de varolan kent-köy çelişkisindeki bireyi ya da katmanı koruyan bir filtre vazifesi görür (bkz. Kıray, 1982, ss. 15-16). Orhan Pamuk *Kafamda Bir Tubafılık* adlı eserinin pek çok yerinde televizyondan ve televizyon izleme eyleminden söz etmiştir. Pamuk’un eserlerinde insanların yaşam biçimlerini göstermek için kullanılan bir motif olan televizyon izleme eylemi *Masumiyet Müzesi*’nden sonra bu romanda da karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu roman özelinde televizyon izleme eylemini göçe bağlı olarak irdelenmesiyle farklı sonuçlar elde edilebilir. Televizyonun toplumsal anlamda bir tampon mekanizma işlevi gördüğünü iddia eden Güçhan, bu iddiasını şöyle açıklar:

Örneğin: kente göç edenlerin kent yaşamı ile bütünleşme çabalarında, kentlin olanaklarından yeterince yararlanamama ve dolayısıyla kendilerini yabancı hissetmeleri sorunlarını kitle iletişim araçları, özellikle TV, bir ölçüye kadar giderir. Böylece bu araçlar tampon mekanizma görevini üstlenirler (Güçhan, 1991, s. 24).

Eserde kişilerin tamamına yakını yukarıda verilen açıklamalarla örtüştüğü iddia edilebilecek nedenlerle televizyon izlemekte ve bir nevi içinde buldukları yalnızlık ve yabancılaşmışlıktan kaçabilmektedirler. Uzamsal anlamda dahil oldukları İstanbul kentinin kültürünün örneklerini görerek tanımaktadırlar, denebilir.

Kentin göçmenlere sunduğu kısıtlı imkanlara karşı göçmenler tarafından geliştirilen mekanizmalardan biri de ‘cemaatleşme’dir. Akrabalık ve hemşehrilik ilişkilerinin ön planda olduğu cemaatleşme süreçleri sadece iş bulma ya da barınma sorunlarının çözümünde değil göçmenlerin kimlik kazanmalarında da etkili olmaktadır. Zincirleme göçlerle birlikte kentte yapılan aynı il, ilçe veya köyden insanların gruplaşmasıyla cemaatleşme kente göç süreci açısından önemlidir (Bkz. Kaygalak, ss. 84-85). Bu doğrultuda ele alındığında eserde geçen Hacı Hamit Vural köyünden getirdiği genç inşaat işçilerinin ona hem bir kol gücü kazandırdığını hem de sosyal bir çevrede kendi koruma sağladığını söylemek mümkündür (bkz. Pamuk, 2014, s. 95).

Göçle birlikte şehirde yeni yaşam birimlerinin oluşmaya başlaması, kentin yüzeysel anlamda yayılımını da arttırmıştır. Göç kuramcılarının ‘yağ lekesi büyüme’ olarak adlandırdığı genişleme şekliyle İstanbul genişlemektedir. Özellikle 1960’larda kentleşme hızının artmasıyla belediye sınırları içinde tanımlanmış yerleşim yerlerinin dışında kurulan yeni uzamlarla şehrin yerleşim

birimleri artmıştır (bkz. Kaygalak, 2009, s. 83). Eserde söz konusu büyüme olgusu şu şekilde işlenmiştir:

'Altı yıl önce biz amcanla buralara geldiğimizde bütün bu tepeler bomboştur!' dedim. Buralara uzaklardan göç edip yerleşen garibanların derdinin şehirde iş bulmak ve orada yaşamak olduğunu, bu yüzden sababları herkesten önce şehre koşmak için herkesin evini bu yola en yakın yerlere, yani tepelerin alt kısmına yaptığını ve böylece tepelerin neredeyse gözle görülebilir bir bızla ve aşağıdan yukarıya doğru nasıl büyüdüğünü de izah ettim (Pamuk, 2014, s. 56)

İstanbul'a göç eden bireylerin yaşadığı zorluklar ve aile bazındaki parçalılık eserde kendisine yer bulmuştur. Artık şehre çalışmak için gelen ya da getirilen erkekler bir aile ortamından uzakta sadece çalışmak ve dinlenmek arasında gidip gelen iş güçleridir:

Kimisinin temelleri daha yeni atılmış, kimisinin duvarları yarıya kadar yükselmiş, hatta bitirilmekte olan pek çok gecekondu gördü. Bunların çoğunda yalnız erkekler yaşıyordu. Son beş yılda Kültepe'ye, Duttepe'ye Konya'dan, Kastamonu'dan, Gümüşhane'den gelenlerin çoğu ya Mevlut'un babası gibi karılarını ve çocuklarını köyde bırakmışlardı ya da köyde evlenemeyecek, işsiz güçsüz, malsiz mülksüz bekar erkeklerdi. Tek odalık bazı evlerde altı yedi bekar erkeğin yataklarda ölü gibi yatıp dinlendiğini açık kapılardan görünce de Mevlut etraftaki hiçim köpeklerin varlığını hissederdi (Pamuk, 2014, s. 57).

Görüldüğü üzere göç; hem eylemi gerçekleştireni hem de göçmenin geride bıraktıklarını etkileyen toplumsal bir süreçtir. Göçle gelen bireyler varsıllaşma ya da ailevi gereksinimleri karşılama amacı güderlerken yalnızlaşırlar.

Göç olgusu beraberinde uzamsal bir ayrışma da getirmektedir, denilebilir. Kentlerde, göçmenlerin çoğunlukta olduğu bölgeler, çok kültürlü ve devingen yapılarıyla, sonraki göçlerde göçmenler için bir yerleşim yeri olarak anlam kazanmaktadırlar. Buna bağlı olarak çeşitli mahallelerin göçmen mahallesi olarak algılanması da mümkün hale gelir. Eserde ise bu bağlamda Kültepe ve Duttepe gibi Gazi mahallesinin de göçmenlerin yoksulluklarıyla birlikte sığındıkları uzamlar olduğu görülebilir:

Gazi mahallesi dimdik bir yokuştur, her şehirden, her diyardan, her meslekten (çoğu işsiz), her kavimden, aşiretten, her dilden insan vardır. Tepenin arkasında bir orman vardır, ormanın aşağılarında bir baraj ve şehre su veren yeşil renkli bir göl vardır. Alevilerle, Kürtlerle ve sonradan gelen mutaassıp Tariki cemaatiyle iyi geçinirsen kimsenin evinin kolay yıkılmayacağı haberi çabuk yayıldığı için her türden adam ve kadın yaşardı yokuşta. Ama kimse nereli olduğunu kolayca söylemezdi. Ben de Ferhat'ın öğüdünü dinler, soranlara bazan oralı, bazan buralyım derdim (Pamuk, 2014, s. 229).

Roman sadece Kültepe ve Duttepe'ye yapılan göçlere değil Türkiye'nin toplumsal ve siyasal tarihine bağlı olarak gerçekleşen göçlere de yer vermektedir. Göçlerin nedenlerinden biri olarak yukarıda belirtilen zorunlu göçler bağlamında Doğu'dan İstanbul'a göç eden Kürtlerden, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yürürlüğe giren Varlık Vergisi ve sonrasında gelen göçlerden ve 6-7

Eylül olaylarından sonra çıkarılan zorunlu göç kararından da eserde bahsedilmektedir (bkz. Pamuk, 2014, ss. 253-259).

Gecekonduların aynı zamanda Türk siyasi tarihinden izler taşıdıkları ya da çeşitli görüş ve grupların uzamsal yansıması oldukları iddia edilebilir. Örneğin 1970'lerden itibaren Türkiye'deki iç göçlerle birlikte İstanbul'da Gazi Mahallesi, 1 Mayıs Mahallesi gibi uzamlar Alevi-Sünni, Türk-Kürt gibi kutuplaşmalardan doğan birlikteliklerin bir ürünüdür (Kreyenboek-Sperl, 1994, ss. 62-69; Akt. Peköz, 2012, s. 72). 1980'lerden sonra Türk siyasetinde gücünü ve etkisini arttıran İslamcılık için de gecekondu münbit zeminlerdir. Bu konuda Şerif Mardin'in görüşleri aslında kent içindeki cemaat yaşamının tezahürünü gösterir niteliktedir. Mardin, kırdan kente göç edenlerin dinin merkezde olduğu bir yaşam biçim ve birimlerini kurduklarını dile getirerek, bu bölgelerde yerel desteklerle camiler inşa edildiğini belirtir (bkz. Mardin, 2013, ss. 222-223). Pamuk'un *Kafamda Bir Tuhafluk* adlı eserinde mütegayin bir kimlikle öne çıkan Hacı Hamit Vural'ın kendi imkanlarıyla yaptırdığı ve bir anlamda şehrin geri kalanına Duttepe'de de yaşayan insanlar olduğunu göstermek amacını taşıyan cami, bu açıdan bakıldığında dinin bir birliktelik oluşturmaya ve cemaat hayatının devamına örnek teşkil edebilir (bkz. Pamuk, 2014, ss. 95-96).

Göçle birlikte şehre katılan yerleşim yerleri ve bu yerleşim yerlerinde gerek zenginlik ve gerekse saygınlık gibi unsurlarla önde gelen kişiler dönemin siyasi yapılanması tarafından da bir güç unsuru olarak addedilmeye başlanmıştır. Öyle ki eskiden varlığından dahi haberdar olunmayan insanlardan ve yerleşim birimlerinden artık oy ve destek beklenmektedir:

'Duttepe köyü değil İstanbul'dur, siz de belediye yaptık, şimdi oyunu bize ver bakalım.' Seçimden önce hepsi gelip, benim kabvemi içip 'Cami maşallah ne güzel olmuş,' deyip oy dilemeye, 'Hacı Hamit, adamlarına söyle de bize oy versinler' demeye başladılar. 'Evet, bunlar benim adamlarımdır, doğrudur. Bu yüzden size hiç güvenmezler, benim istediğim adama oy verirler,' dedim ben de onlara... (Pamuk, 2014, s. 96).

Yukardaki alıntıda da görüldüğü üzere siyasi otorite ve partilerin gecekondu oyları için önceleri varlıklarından habersiz oldukları bireyleri seçim öncesi hatırlamaları ve onlara tapu vererek meşruiyet kazandırmaları bir Türkiye gerçeğidir. 1970'lerden sonra artan göçmen nüfus seçimle iş başına gelen yönetimler tarafından bir anlamda kullanılmıştır. Göçmenlerin kente eklenme ve yaşadıkları bölgelerdeki yaşam kalitesinin iyileştirilmesi mücadeleleri çeşitli siyasi partilerce seçim malzemesi olarak kullanılmıştır. 1970'lerde CHP, 1980'lerde ANAP ve 1990'larda RP'nin kent yönetimlerini elde etmeleriyle gecekondulaşma meşruiyet kazanmıştır (bkz. Kaygalak, 2009, s. 26). *Kafamda Bir Tuhafluk* eserinde ise başlangıçta sahipsiz arsaların çevrilerek mülkiyet altına alınmasını ve 2000'li yıllarda bu gecekonduların kat karşılığında yıkılarak apartmanlara evrildiğini görmek mümkündür.

Kafamda Bir Tuhafluk romanının ana karakteri Mevlut, uzamı ele alış ve ona attığı değer açısından Türk edebiyatının önemli yazarlarından Yakup

Kadri'nin *Kiralık Konak* adlı eserindeki Naim Efendi karakterinin bir devamı olarak da nitelenebilir. Uzam açısından Mevlut'un yaşadığı arada kalmışlık, apartman hayatını ve değişen değer yargılarını yine uzam üzerinden anlamlandırmasında kendini gösterir:

Mevlut, 1969'da şebre geldiği sıralarda yapılan binaların, yalnız gecekonduların değil Taksim'deki Şişli'deki kırk küsur yıllık apartmanların da yıkıldığını görüyordu. Eski binalarda yaşayan insanlar sanki şehirde onlara verilen sürelerini doldurmuşlardı. Yaptıkları binalarla birlikte o eski insanlar gözden kaybolurken, yerlerine yapılan daha yüksek, daha korkutucu, daha beton binalara yeni insanlar yerleşiyordu. Mevlut otuz kırk katlı bu yeni binalara baktıkça bu yeni insanlardan biri olmadığını hissediyordu(Pamuk, 2014, s. 458).

Alıntıdan da anlaşılacağı gibi şehrin yeni yapıları bir anlamda Mevlut'un bilmediği, dahil olmadığı bir cemiyetin uzamsal yansımasıdır.

Kadınlar üzerinde köyden kente göç etmek geleneksel namus anlayışına daha fazla ihtimam göstermek anlamına da gelmektedir. Köydeki giyim kuşam şehirde de devam etmekte hatta daha fazla bir korumacılığa gidilmektedir:

Her iki tepede yaşayan kadınların yüzde doksan yedisi, tıpkı analarının köyde yaptığı gibi, sokağa çıkarken başlarını örterlerdi. Hepsi de köyde doğmuşlardı, ama şimdi şehirde 'sokak' dedikleri şeyin bambaşka bir şey olduğunu keşfediyorlar ve yazları bile sokağa çıkınca, üzerine bol gelen, solmuş koyu lacivert ya da solmuş koyu kabverengi renkte bir pardösü giyiyorlardı (Pamuk, 2014, s. 101).

Köy yaşamı ve ilişkilerinin şehirde de sürmesi ve daha çok kabul görmesine verilebilecek bir diğer örnekse evlilikte kendini gösterir. Gecekonduya yaşayarak bir anlamda şehirde köy yaşamını devam ettiren göçmenler için evlilik de ancak bu yaşamı bilen ve İstanbul'da da bu yaşama devam edebilecek kişilerle yapılmalıdır. Şöyle ki; şehirde yetişen bir kızla evlenmek onlar için hem olasılık dışıdır hem de şehirde de yaşadıkları köy kültürüne şehir kızlarının ayak uyduramayacağı düşüncesi hakimdir. Yani şehirde bir köy habitatu oluşturulur (bkz. Pamuk, 2014, s. 125-126).

Göçle birlikte karşılaşılan sorunlardan bir diğeri olan ailelerin parçalanması da Pamuk'un romanında işlenmiştir. White, göçle birlikte bireylerin değişen ve gelişen sosyal ve en önemlisi finansal imkânların etkisiyle ailelerinden uzaklaşmalarının genel geçer bir eyleme dönüştüğünü dile getirir (bkz. White ve diğerleri, 1995, s. 2). *Kafamda Bir Tubaflık* adlı eserde de Mevlut babası Mustafa'yla birlikte oturdukları Duttepe'den ayrılır ve kendine yeni bir yaşam kurma amacıyla yeni bir iç göçe girişir:

Sabah uyandığında babası evde yoktu. Köye götürüp getirdiği küçük bavula çoraplarını, gömleklerini, tıraş takımını, pijamasını, yeleğini, terliklerini koydu. Alacağı her şeyi aldıktan sonra bavulun hala yarı boş olmasına şaşıtı. Masanın üzerindeki mark destellerini de eski bir gazeteye sardı, üzerinde HAYAT yazan bir plastik torbaya yerleştirip

bavula koydu. Evden çıkarken yüreğinde korku ve suçluluk değil, özgürlük duygusu vardı yalnızca (Pamuk, 2014, s. 142).

White'a göre göçmenler ve göçmen kültürler karışık duygular içindedir. Geçmişle gelecek arasında kalma, göçten önceki yere dönmekle göç edilen yerde yeni bir yaşam projesi çizmek, göç edilen topluma karşı beslenen duygular: saygı, sevmeme veya kararsızlık ve davranış standartlarında kararsızlık: eskiye sarılmak veya onu yok saymak, yeni değerlere uyum sağlamak gibi (bkz. White ve diğerleri, 1995, ss. 3-4). Ele alınan eserde de karakterlerin bir duygu karmaşası yaşadığı görülebilir. Örnek olarak Mevlut'un roman boyunca köyüne gittiği her iki seferde de köy ve kent yaşamına dair düşünceleri gösterilebilir:

1978'in Temmuz başında Mevlut otobüsle köye döndü. İlk günlerde annesi ablaları, babasıyla mutlu oldu. Ama bütün köy Korkut'un düşüncesine hazırlanıyor, bu da onu huzursuz ediyordu. Yaşlanan eski dostu köpek Kamil ile tepelerde yürüdü. Güneşte kuruyan otların, palamut ağaçlarının, kayalar arasından akan soğuk suların kokusunu hatırladı. Ama İstanbul'da bir şeyler oluyor da kendisi bu olup bitenleri ve para kazanıp zengin olma fırsatını kaçırıyor duygusunu bir türlü içinden atamıyordu (Pamuk, 2014, s. 129).

Bir diğer alıntıda da başlangıçta sıla olarak görülen uzamda bireyin kendisini misafir olarak görmesi söz konusudur:

Mevlut, Fatma ve Feriye ile Beyşehir otobüsüne binerken, belki de artık hayatının sonuna kadar İstanbul'a hiç dönmeyebileceğini geçirdi içinden. Ama ilk üç gününden sonra, köyde kalmanın Rayiha'nın acısıyla kurulmuş boş bir hayal olduğunu anladı. Burada eklemek yoktu, olsa olsa geçici misafir olabiliyorlardı. İstanbul'a dönmek istiyordu. Hayatının çekim merkezi, öfkesi, mutluluğu, Rayiha, her şey İstanbul'daydı (Pamuk, 2014, ss. 352-353).

Bu alıntılardan hareketle İstanbul'un Mevlut için hem duygusal hem de ekonomik anlamda bir çekiciliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Mevlut, pek çok göçmen gibi zengin olma amacını taşıırken, yoksulluğun uzamı olarak gördüğü köyde vakit kaybetmektedir ve eserin ilerleyen bölümlerinde ilk eşi Rayiha'nın ölümünden sonra İstanbul Rayiha'nın mezarını barındırdığı için artık uzamsal açıdan Mevlut için bir merkez konumuna yükselmiştir.

Orhan Pamuk'un *Kafamda Bir Tuhafluk* adlı eseri kent olgusunun anlamlandırılması açısından da ele almak gerekir. Kırdan kente göçün yaşandığı eserde bireylerin nerdeyse tümü için kır yaşamını devam ettirmişlerdir denilebilir. Roman kişilerinin bu tercihi kent sosyolojisi bağlamında ele alındığında postmodern bir algının hakim olduğunun delilidir. Sosyologlar yaşam biçimlerinden edebiyata dek uzanan geniş bir paradigma olan modern/postmodern ayrımı noktasında köy ve kent ayrımını farklı şekillerde ortaya koymuşlardır. Buna göre modern kent sosyolojisinde burjuvazinin hakim anlayışla, göçmenden kente eklemlenmesi ve onun kültürüne entegre olması beklenirken, postmodern kent

sosyolojisinde kavramın tabiatına uygun olarak parçalılık savunulur. Postmodern kent sosyolojisinde her unsur kendi özgülüğünde anlam kazanır, farklı grup ve katmanların varlığının gerekliliği üzerinde durulur. Ortak bir kent kültürü olgusunu kabullenmeyen postmodern yaklaşım bu doğrultuda bir uyum sağlama ya da kentleşme projesine de gerek görmez (bkz. Işık,1993, ss. 27-34). *Kafamda Bir Tubaflık* adlı eserde bakıldığında göçmenlerin dışa ve dış etkiye kapalı bir yaşam biçimini tercih ettikleri görülmektedir. Bu anlamda Duttepe ve Kültepe'nin dışına çıkmayan ve modernist anlamdaki kente uyum süreçlerini de yine sosyolojik olarak postmodern bir uzam olan Duttepe'de yerine getiren bireylerin çoğunlukta olduğu eserde görülmektedir.

Postmodernizmin kentli olma ölçütü de modernizmden çok farklıdır. Modernizmde kentin kültürel değerlerine sahip olma ya da *Kıralık Konak*'taki gibi Şişli'de bir apartman dairesinde yaşama ve sosyal çevreye katılma ön plandayken, postmodernizm, *göçmenlerin 'kentlileşmesi', kent kültürü ile bütünleşme değil, kentin fırsatlarını kullanabilme becerisi ile ölçülür* (Aslanoğlu, 1998, s. 98) tezini savunur. Romanın ana kahramanı Mevlut bu anlamda hiçbir zaman kentlileşememiş, 33 yıllık İstanbul macerasında sokak satıcılığı yapmış ve varsıllığa erişememiş bir karakter olarak karşımıza çıkarken, diğer kişiler örneğin kuzenleri Korkut ve Süleyman bu anlamda bir kentli olmayı becerebilmiştir.

Sonuç olarak Orhan Pamuk'un *Kafamda Bir Tubaflık* adlı eserinin göç ve göçle birlikte yaşanan sorunlara yer veren bir metin olduğunu söylemek mümkündür. Kırdan kente göç eden bir çocuktan 45 yaşında bir adama evrilen Mevlut ve beraberindekiler, İstanbul'la birlikte farklılaşmış, değişmiştir. Cemaat değerlerinin baskın olduğu bir ortamdan cemiyet kültürünün hakim olduğu İstanbul'a yerleşen fakat burada da pek çok göçmen aile gibi kendi köy habitatını yaşamaya devam eden insanların öyküsü görülmektedir.

Eserde günümüz Türk siyasetine göndermelerde bulunan pek çok ibare olmakla birlikte, çalışmada üzerinde durulan göç ve mekan unsurları bağlamında, başlangıçta İstanbul'un roman kişilerinin tümü için bir zenginlik ve refah kaynağı olarak düşünüldüğü yani bu anlamda esenlikli bir uzam olarak tahayyül edildiği fakat sonrasında Mevlut ve ailesi için İstanbul'un eseniksiz bir uzama evrildiğini iddia etmek mümkündür. Şöyle ki; Mevlut değişen kent kültürüne, tanıdığı bildiği insanların, evlerin yerine dikilen yüksek rezidanslara, kulelere ve onların sakinlerine alışamamış, bir anlamda psikolojik olarak şehrin dışında kalmaya devam etmiştir. Eşi de kent kültürünün sağlık ilkelerini hiçe sayarak geleneksel yöntemlerle gebelikten kurtulmak isterken ölmüştür. Eşini kaybettikten sonra da kızlarının evlenerek kendisinden uzaklaşmasıyla varsıllaşmak, aile düzeni kurmak gibi anlamlara gelen İstanbul onun için bir hayal kırıklığının uzamsal yansıması niteliğini kazanmıştır.

Bu bağlamda yazar eserlerinde sıklıkla kullandığı İstanbul'un başka bir yüzünü; göçmenlerin dünyasını, onların aşklarını ve hayal kırıklıklarını okurlarına anlatmıştır. *Kafamda Bir Tubaflık*'ın İstanbul'u yazarın diğer eserlerinde

kullandığı İstanbul'un dışında, kenarda kalmış bir uzamın edebiyata aktarılmasıdır.

Kaynakça

- Aslanoğlu, R. A. (1998). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. Bursa: Asa.
- Aytaç, G. (2013) *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say.
- Castles S. & Miller J. M. (2008). *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Güçhan, G. (1991). *Toplumsal Değişme ve Türk Sineması –Kente Göç Eden İnsanın Türk Sinemasında Değişen Profili-* Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Işık, O. (1993) *Modernizmin Kenti-Postmodernizmin Kenti*. İstanbul: Birikim Dergisi, 53, 27-34.
- Kaygalak, S. (2009). *Kentin Mültecileri Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme*. Ankara: Dipnot.
- Keleş, R. (1990, 31 Aralık). Kentleşmenin Neresindeyiz?. İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi, s. 2.
- Korkmaz, B. (2014). Türkiye’de İç Göç ve Gündelik Hayat İstanbul Örneklemini. Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Kreyenbroek, P. & Sperl S. (1994). *Kürtler (Güncel Bir Araştırma)*. (çev. Yavuz Alogan) İstanbul: Cep Kitapları.
- Kıray, M. (1982). *Toplumsal Yapı Analizleri İçin Bir Çerçeve*. Toplum Bilim Yazıları. Ankara: Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Yayınları.
- Mardin, Ş. (2013). *Türkiye’de Din ve Siyaset Makaleleri 3*. İstanbul: İletişim.
- Pamuk, O. (2014). *Kafamda Bir Tubaflık*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Peköz, M. (2012). *Küresel Kapitalizm ve Göçmenlik*. İstanbul: Karakoyun.
- Petersen, W. (1970). *Population*. London: The Macmillan Company.
- Yörükkan, T. (2006). *Gecekonducular ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri*. Ankara: Nobel.
- White, P. vd. (1995). *Writing Across Worlds Literature and Migration*. London: Routledge.
- Türk Dil Kurumu. www.tdk.gov.tr (erişim tarihi: 02.02.2015)

ABSTRACT

Immigration and space elements in Orhan Pamuk's novel *Kafamda Bir Tuhaflık*

In this article, migration in Orhan Pamuk's novel 'Kafamda Bir Tuhaflık' will be discussed in migration aspects and psychology of migrants. Because of migration means a changement of place at the same time, its effects to the characters will be discussed, too. In this novel, Pamuk used a character, Mevlut Karataş and people around him who has migrated İstanbul from a village for describing their lifes in İstanbul as an immigrant. Beside this he also showed some changes in social and political life of Turkey by means of migration. Pamuk described migration as a way of getting wealthier life and its negativeness, especially cultural and psychological areas. In this article it will also discussed that their expectation from İstanbul and the results. In this novel the gap which is between rural and urban life is been detected writer.

Keywords: Orhan Pamuk; migration; İstanbul; space.